

رهبری از دیدگاه قرآن

چشم اندازی دیگر

حسن عابدی جعفری

حکومتشان آنها را ضروری ترین مسائل به شمار می آورند، واقعیاتی است که در این اواخر به نحوی دردناک در سطح جهانی آشکار شده است. ۱/۱۲

نشریه ساندی تلگراف انگلیس در این باره می نویسد:

«واقعیت تلخی که امروز ذهن متفکران سیاسی جهان را به خود مشغول داشته این است که در فضای سیاست بین الملل هیچ سیاستمدار برجسته، بازیگر عمده و یا متفکر سرشناسی یافت نمی شود که قادر به ارائه طرحهای نو به ملت‌های جهان باشد. ۲/۱۶»

یکی از مورخان برجسته فرانسه می گوید:

«در تاریخ جهان، نمی توان به دوره ای فکر کرد که رهبران برجسته در آن تا این حد

عمل و نظر آنچنان وسیع و آشکار است که غرب را یارای پنهان نگهداشتن آن نیست. نشریات مغرب زمین با همه مراعاتها، مشحون از اعترافات است که به زبانهای گوناگون بیانگر این ورشکستگی است. ما در این بخش بی هیچ ارزیابی، اظهارات صاحب‌نظران غربی را در دو بخش بحران عملی و ابهام نظری عیناً منعکس می نماییم:

ب - ۱ - بحران در رهبری عملی مغرب
مجله تایم آمریکا در شماره اخیر خود می نویسد:

«ناتوانی کامل رهبران دولتها، نظامها و احزاب در حل و فصل مسائل، و برخورد جدی با مشکلاتی که مردم تحت

الف - چکیده

غناى منابع اسلامى در باب رهبرى و نارسايى هاى رهبرى غرب در ابعاد عملى و نظرى، زمينه را براى پرداختن به رهبرى از دیدگاه اسلام و قرآن هموار نموده است. در این مقاله با اشاره به ناکامی های آشکار غرب در این قلمرو از زبان و بیسان اندیشمندان مغرب زمین، روش تحقیق و مدلی پیشنهادی برای بررسی اسوه های رهبری در قرآن کریم ارائه شده است. به ضمیمه و برای گسترش تحقیق در این باب، فهرستی از نمونه پرسش هایی که درباره رهبری از دیدگاه قرآن کریم نیازمند پاسخ جویی است عرضه گردیده است.

ب - مقدمه

نارسایی های رهبری جهان معاصر در



اندک بوده باشند. ۱/۱۲۴

مجله تایم نگرانی خود را از وجود چنین بحرانی در سطح رهبری جهانی این گونه بازگو می کند:

«آنچه در هنگامه چنین خلای از رهبری اصیل در سطح جهان با ترس و نگرانی باید منتظر آن بود، همانا پیدایش گرایشهای ملی گرایی افراطی، ظهور روحیه عدم تسامح و تساهل در روابط بین الملل، پیدایی شبه رهبران عوامفریب و بروز تمایلات خصمانه در میان اقوام و ملتهاست. ۱/۱۲۴»

ب- ۲- سردرگمی تئوریک

قلمرو نظریه پردازی و تحلیل نظری رهبری، سرنوشتی رضایت بخش تر از میدان عملی آن نداشته است. صاحب نظران تئوری پرداز رهبری در این باره چنین نوشته اند:

«اصولاً مفهوم رهبری مقوله ای است که در رشته های مختلف، پیوسته توجه اندیشمندان را به خود جلب نموده و پژوهشهای فراوانی را به دنبال آورده است. پژوهشگران علوم اجتماعی و انسانی از قبیل اقتصاد، تاریخ، تعلیم و تربیت، جامعه شناسی، روانشناسی، سیاست، فلسفه، مردم شناسی، مدیریت و بیشتر علوم میان رشته ای و بین رشته ای، رهبری را بعنوان پدیده ای در خور توجه اساسی قلمداد نموده اند. ۳/۰۰۰۴»

«احتمالاً درباب رهبری، بیش از هر موضوع مستقل دیگری، تحقیقات رسمی مکتوب و بحثهای غیر مکتوب به عمل

راهی از میان این جنگل تئوریهاست. ۶/۰۰۰۴

«بسیاری از نظریه ها و مدلهای رهبری، کاری بیش از تکرار پدیهیات نکرده اند. نظریه ها که آمده اند راهی برای ادراک بهتر واقعیت بگشایند، بعضاً خود حجابی شده اند بر چهره حقیقت. ۴/۰۰۰۴»

ب- ۳- نتیجه گیری بدیهی

اگرچه تحلیل ریشه های این نارسایی های عملی و نظری غرب در مقوله رهبری، از دیدگاه اسلامی ما بسیار حایز اهمیت است، لیکن از محدوده این مقاله بیرون است؛ نارسایی هایی که خود ریشه در مقولات زیربنایی فکری غرب مانند روش استدلال، شناخت شناسی و جهان بینی و ایدئولوژی او دارد.

در این مرحله تنها به یک نتیجه گیری بدیهی اما اساسی بسنده می کنیم که: مغرب زمین که خود با چنین بحران عملی و نظری رهبری روبرو است، ناتوان تر از آن است که بتواند الگوی رهبری دیگر ملتها قرار گیرد. به نظر نگارنده، رهبری اسلامی که اوج تجلی آن در قرآن کریم ظاهر گردیده، غنی ترین الگویی است که با تمسک بدان می توان از ورطه هلاکت جهل عملی و نظری نجات پیدا کرد.

با تکیه بر این نتیجه گیری، در ادامه این مقاله کوشش شده تا مدلی هر چند اولیه برای بررسی رهبری در قرآن کریم ارائه داده شود. این مدل چند محور تحقیق را در کنار یکدیگر برای بررسی رهبری انبیاء علیهم السلام دیده است که عبارتند از:

پژوهشگران علوم اجتماعی و انسانی از قبیل اقتصاد، تاریخ، تعلیم و تربیت، جامعه شناسی، روانشناسی، سیاست، فلسفه، مردم شناسی، مدیریت و بیشتر علوم میان رشته ای و بین رشته ای، رهبری را بعنوان پدیده ای در خور توجه اساسی قلمداد نموده اند.»

آمده است. ۴/۰۰۰۴

«با آنکه در طول چند دهه اخیر، متجاوز از هزاران تحقیق مستند پیرامون ابعاد گوناگون این پدیده انجام گرفته است، باید گفت که رهبری هنوز بعنوان ناشناخته ترین قلمرو علوم رفتاری قلمداد می گردد. ۵/۰۰۰۴»

«برخلاف تصور عامه، عرصه رهبری به واسطه کمبود نظریه ها نیست که با مشکل مواجه است، بلکه برعکس، این کثرت تئوریهاست که آن را با مشکل مواجه ساخته است. انبوه نظریات متناقض و گمراه کننده، چنان جنگلی از تئورها را به وجود آورده است که امروز معضل اساسی، یافتن

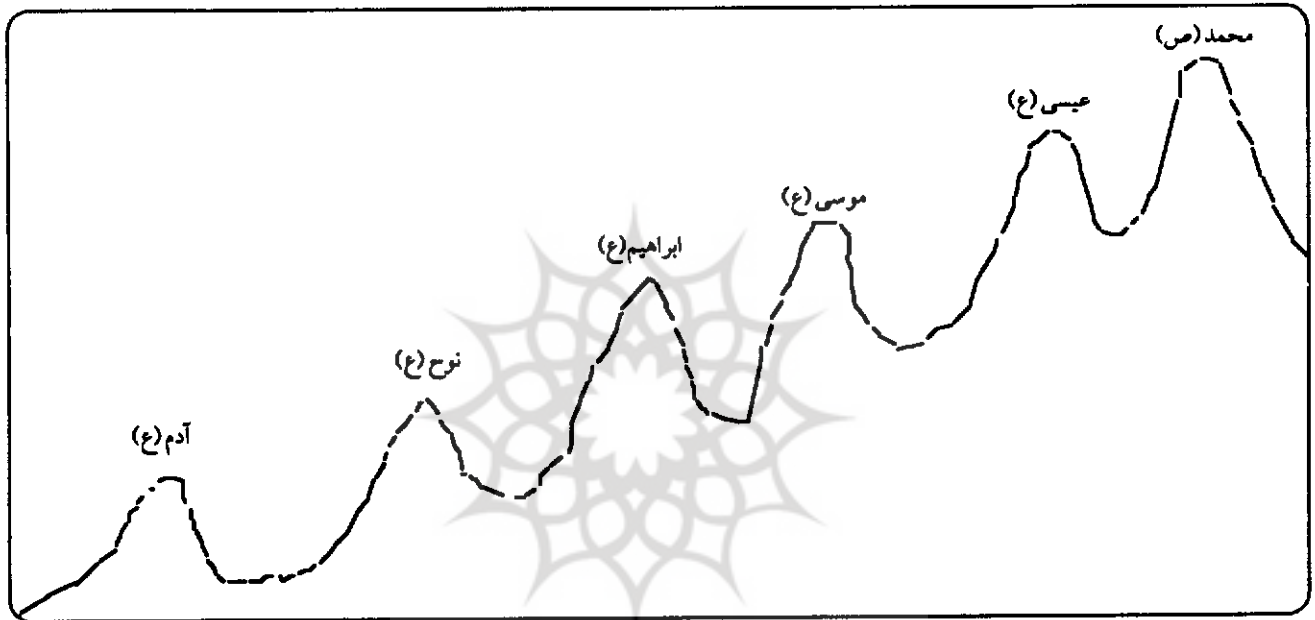
از این دسته از آیات ذکر می گردد: واذ اخذنا من النبین میثاقهم ومنک و من نوح و ابراهیم و موسی و عیسی ابن مریم و اخذنا منهم میثاقاً غلیظاً. احزاب: ۷

در این مرحله از تحقیق، روش بررسی، روش تحلیل تاریخی است که علاوه بر علمای علوم قرآنی، مورخین

العزم علیهم السلام رفیعترین قله ها و سایر انبیاء علیهم السلام، دیگر قله های این سلسله جبال را می سازند.

در بررسی نهضت هر یک از انبیاء علیهم السلام مشاهده می شود که تعدادی از آیات، به تناسب، بیانگر جایگاه آن رسول گرامی در این سلسله می باشد. این آیات علاوه بر موارد اختصاصی، ویژگیهای

- ۱- بررسی طولی تاریخی
 - ۲- بررسی مقطعی جامعه شناختی
 - ۳- بررسی شخصی روانشناختی
 - ۴- بررسی پویای تعاملی
 - ۵- بررسی رابطه خاص رهبری
- ۵- روش تحقیق و مدل پیشنهادی
بررسی اسسوه های رهبری در قرآن



نمودار سلسله انبیاء (ع)

اسلامی نیز می توانند نقش ارزنده ای را ایفا نمایند.

ج- ۲- گذشته از مطالعه جایگاه هر یک از اسسوه های رهبری در سلسله انبیاء علیهم السلام و با یک تحلیل طولی تاریخی، بررسی بُعد دیگری از نهضت انبیاء علیهم السلام لازم می آید که به زمان آن نبی مکرّم محدود می شود. در این بررسی مطالعه ابعاد زمان، مکان و موقعیت آن نهضت اولویت می یابد. بررسی این بُعد

مشترک انبیاء علیهم السلام مانند هدایت، وحی، میثاق و... را متذکر می گردند. علاوه بر داشتن موضوع خاص، این دسته از آیات روح پیوستگی میان این سلسله را تأکید می نماید. در هر تحقیقی از این دست، خواه هدف بررسی رهبری یکی از پیامبران به صورت مستقل بوده باشد و یا تحلیل حرکت انبیاء علیهم السلام در طول تاریخ، بررسی این دسته از آیات از جمله نخستین وظایف است. کریمه زیر به عنوان نمونه ای

کریم، نیازمند مدل و روش تحقیق جامع-الاطرافی است که حتی المقدور تمامی ارکان و ابعاد نهضت های انبیاء علیهم السلام را در برگیرد. نمونه ای از این مدل، عوامل و جریانات مربوطه در خلال سطور آینده عرضه خواهد گردید.

ج-۱- در قرآن کریم، نبوت به مشابه رشته کوه سترگی ترسیم گردیده که انبیاء علیهم السلام قله های بلند آن را تشکیل می دهند. انبیا

نیازمند روش تحقیق منطقی است که جامعه (قوم) خاص را در یک مقطع تاریخی خاص تحلیل می نماید. در این زمینه نیز علاوه بر استفاده از علمای علوم قرآنی، استفاده از علمای جامعه شناسی اسلامی کمک موثری خواهد بود. ابعاد و مدل مورد شناسایی به قرار زیر خواهد بود:

بر اساس مدل زیر، شناسایی سه دسته عناصر، ضرورت خواهد داشت.

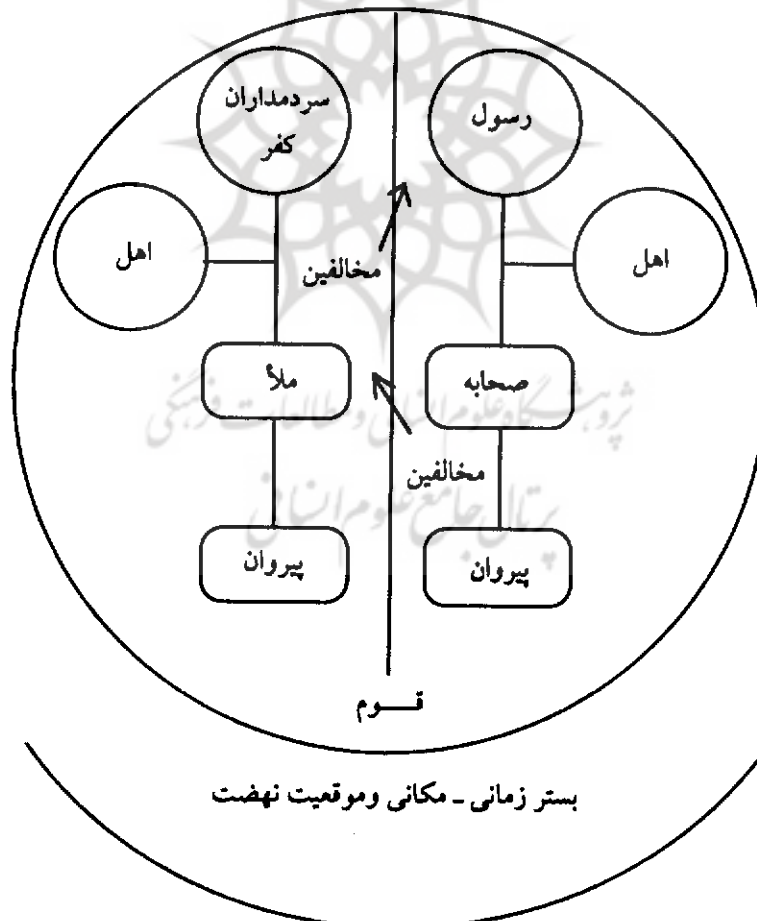
۱- بستر زمانی - مکانی و موقعیت (شناخت قوم، امکانات و شیوه زندگی اقتصادی...).

۲- شناخت جبهه حق و اجزاء واقشار آن شامل رسول، اهل او، صحابه و پیروان.
 ۳- شناخت جبهه باطل و اجزاء واقشار آن، شامل سردمدار کفر، اهل او، صحابه و پیروان.
 آن دسته از آیات که بیانگر این جهات هستند، در این مرحله مورد بررسی قرار می گیرند.

ج - ۳- در قرآن کریم چهاره انبیاء مہم اسلام به شکلی ویژه و در هیئت قهرمانانی برجسته ارائه گردیده است. از دیدگاه قرآن، پیامبران به صفات و تواناییهای ویژه ای متصف بوده

و رسالت، هدف و مأموریتی خاص بر عهده داشته اند که برای رسیدن به آن از شیوه های رهبری متناسب استفاده می برده اند. علاوه بر این، حیات این بزرگان از بدو تولد - و بعضاً قبل از ولادت - تا مرحله رحلت یا عروج، در قالب آیات ترسیم گردیده است.

این زندگی پربرکت که غالباً به قبل از بعثت و پس از بعثت تقسیم می شود و در هر یک از این دو صورت نیز بر اساس وقایع حساس زمان به بخشهای جزئی تری تقسیم می گردد، و حتی والدین این حضرات، همه نیازمند بررسی است.

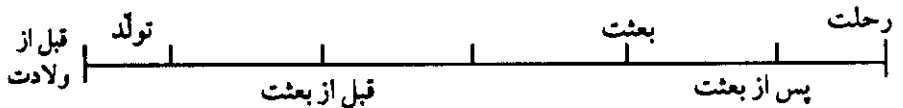


نمودار ۲
 ارکان اجتماعی نهضت انبیاء

داشت. این تعاملات همانطور که در نمودار زیر آمده است، میان رسول و ائمه کفر، ملا، هواداران و قوم از یکسو و میان ائمه کفر یا ملا با رسول، صحابه، گرویدگان و قوم از سوی دیگر جاری می‌گردد. البته جمع بندیها و ارزش گذاریها توسط خداوند در جای جای این تحرکات وارد می‌شود.

دردل این تعاملات، رکن مهمی که قابل تأکید مستقل می‌باشد، روابط رهبری است. روابط خاص رهبری با پیروان و اطاعت آنها، شیوه‌های رهبر در دعوت به پذیرش رهبری خود، نفوذ و استفاده از قدرت، مسأله جانشینی و دیگر مسائل اساسی رهبری و حتی عدم تمکین دسته‌ای

مساعدت علمای علوم سیاسی و علوم نظامی در تحلیل این بخش، کمک مؤثری به علمای علوم تفسیری خواهد بود. نکته



نمودار ۳
تقسیم بندی حیات پیامبران

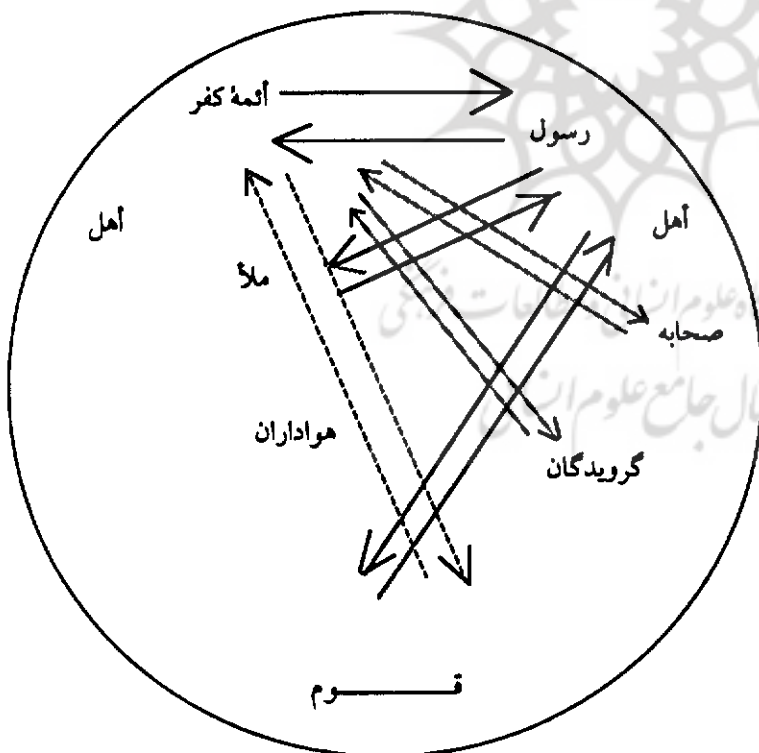
قابل توجه در این بخش آن است که ذکر گفتار و وقایع به دقتی که ترسیم گردیده، مخصوص قرآن کریم بوده و در هیچ منبع و سند دیگری انتظار یافتن آن را نباید

در همین راستا بررسی ویژگیهای شخصی آن پیامبر مورد نظر نیز براساس تقسیمات زیر قابل مطالعه است:

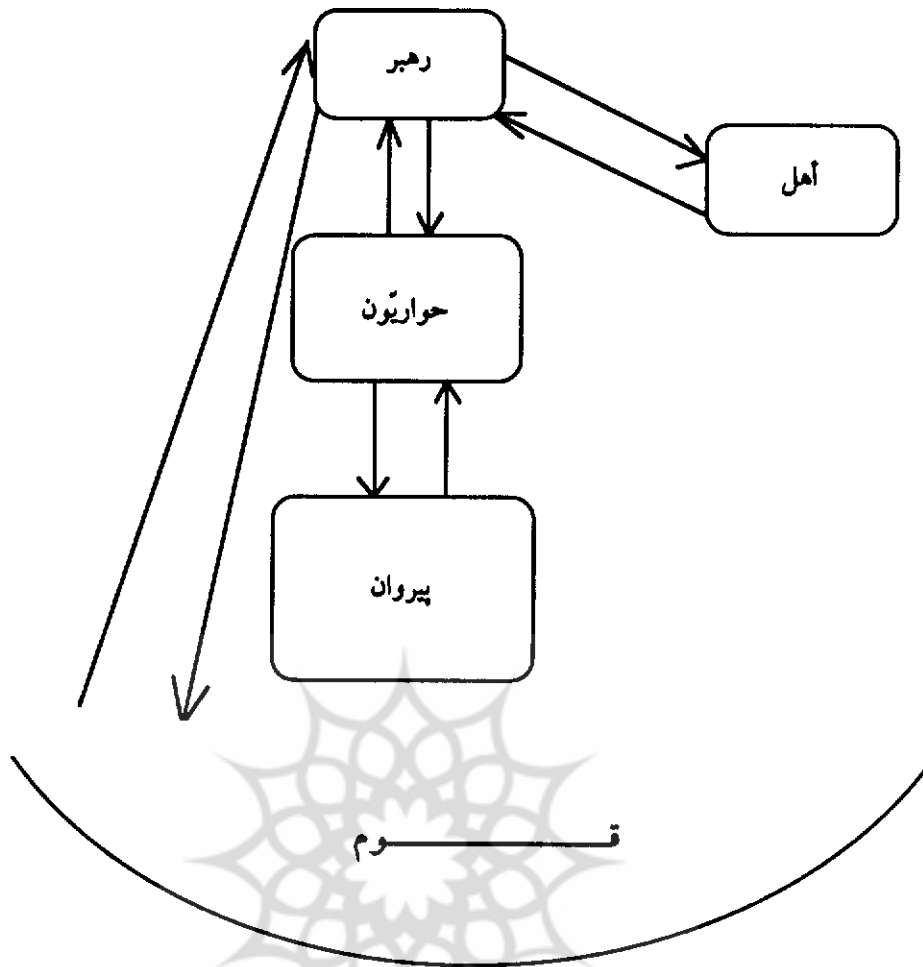
- ۱- خصوصیات جسمی (فیزیکی)
- ۲- ویژگیهای اعتقادی
- ۳- ویژگیهای اخلاقی
- ۴- ویژگیهای رفتاری

ورود علمای روانشناس در شاخه تربیتی و تاریخی در کناری علمای علوم قرآنی، در روشن ساختن این بُعد تحقیقی کمک شایانی خواهد نمود.

ج - ۴- قرآن کریم علاوه بر ارکان یاد شده در بندهای اول تا سوم، از بخش دیگری نیز سخن به میان می‌آورد که در واقع قلب این بررسی را تشکیل می‌دهد. کلیه تعاملاتی که در این صحنه ترسیم شده میان جناح حق با باطل، به وقوع می‌پسوند، موضوع مطالعه این بخش خواهد بود. اگر سایر بخشها را نوعاً بررسی ایستا بدانیم، در این بخش باید بررسی پویا و یا بررسی روابط و جریانات (فسرایندها) روبرو خواهیم بود. گفتارها، رفتارها، درگیریها، جنگها، مصالحه‌ها، ... همه موضوع بررسی این بخشند.



نمودار ۴
ارتباطات جناحها



نمودار ۵

روابط رهبری

اسلامی . ۲- درماندگی جهان در مقوله رهبری . هر گونه تلاش برای بهره برداری از این منابع غنی به تعبیر شهید مطهری نشان دادن درجه ای از رشد اسلامی است . از طرف دیگر با تأسیس جمهوری اسلامی و ارائه الگوی عملی اسلامی ، نیاز روز افزون به این کنکاشها برای استفاده جامعه را باید پاسخ گفت . این نیاز نه تنها به جمهوری اسلامی مربوط می شود ، بلکه [بقیه در صفحه ۷۱]

آزمونها ، کیفیت عبور از موانع برای رسیدن به رهبری ، ارتباط رهبر باخدای خویش و بالأخره سرانجام تلاش وی ، سرنوشت قوم ، گروندگان ، و دیگر نکات قابل بررسی و تأملند .

ه - خلاصه نتیجه گیری

دو ضرورت انکار ناپذیر ، پرداختن به منابع اسلامی بویژه قرآن کریم را در شرایط حاضر ایجاب می نماید : ۱- غنای منابع

خاص همه مقولاتی هستند که در این فصل خاص می گنجد ، چه در میان جناح کفر و چه در اردوگاه موحدین . این عرصه ، قلمرو علمای رهبری است که در کنار علمای علوم قرآنی به کشف راز و رمز و ظرایف این رهبریهای الهی پردازند . تبلور و عصاره بررسی بخشهای قبل را در این قسمت باید متجلی دید . بویژه در این قسمت مقدمات ،